

INŠPIRATÍVNOSŤ RUSSELLOVEJ TEÓRIE DESKRIPCIÍ

Stephen NEALE - Ján SZOMOLÁNYI

Roku 1990 vydal Stephen Neale, britský filozof pôsobiaci v USA, knihu s názvom 'Descriptions'. Venovaná je hodnoteniu a ďalšiemu rozvíjaniu myšlienok Bertranda Russella, predovšetkým jeho teórie deskripcii, ktorá mala neobyčajný ohlas a stále je významným zdrojom inšpirácie pre mnohých filozofov a logikov. Práve Stephen Neale patri k tým obhajcom Russellovej koncepcie, ktorí do tejto oblasti prinášajú čerstvé myšlienky a zasluhujú sa o to, že táto teória sa tak skoro nestane múzejným exemplárom. Dokazuje to aj spomínaná kniha.

SZOMOLÁNYI, J.: Russellova teória deskripcii sa pokladá za podstatný obrat v jeho vlastnom filozofickom vývine, ako aj vo vývine analytickej filozofie. Mohli by ste vysvetliť, aký je z Vášho hľadiska jej vplyv a význam pre lingvistiku a filozofiu, aj napriek všetkým útokom, ktoré boli proti nej vznesené?

NEALE, S.: Táto teória je prítlačivá syntakticky, sémanticky, logicky i ontologicky. Výraz "the"² sa tu syntakticky a sémanticky pokladá za determinátor ako výrazy "každý", "niektorý", "žiadny", takže je zachovaná istá syntaktická symetria. Zvýrazni sa to najmä vtedy, keď túto teóriu pretavíme do notácie obmedzenej kvantifikácie: zvrat "the x : princ x " funguje takisto ako "každý x : princ x " ["every x : princ x "] alebo "žiadny x : princ x " ["no x : princ x "]. Sémantika je potom veľmi jednoduchá (deskripcie sú kvantifikované výrazy tak, ako aj ich príbuzné výrazy). Vnútri deskripcie možno viazať premenné tak, ako možno viazať ľubovoľný kvantifikovaný menný zvrat (napr. "každý človek [every man], ktorého (on) stretol minulú noc", "ten človek [the man], ktorého (on) stretol minulú noc", kde je výraz "on" viazaný nadradenejším kvantifikátorom). To bolo podstatné pre Russellov matematický projekt, ako aj pre syntaktickú a sémantickú analýzu prirodzeného jazyka. Táto teória predvída dvojzmyselnosti, s ktorými sa stretávame v modálnych, temporálnych a psychologických kontextoch, ako aj niektoré dvojznačnosti spojené s extenzionálnymi kontextmi. Poskytuje základ aj pre prijateľné objasnenie neviazanej analógy.

Russellova teória je prítlačivá aj pre tých, ktorí sa zaoberajú "extenzionalizmom" a logikou prvého rádu: nevyžaduje postulovanie žiadnych nových entít, odmieta problematické predpoklady existencie a pravdivostné diery, ponúka istý spôsob, ako v rámci kvantifikačnej teórie prvého rádu narábať s identitou deskripcii a úspešne opisuje triedu inferencií zahrňujúcich deskripcie ako záležitosť logiky

prvého rádu. V krátkosti, krásu tejto teórie môžeme vidieť v množstve vzájomne prepojených syntaktických, sémantických, logických a ontologických faktorov.

SZOMOLÁNYI, J.: Niektorí filozofi tvrdia, že svojou slávnou staťou *O označovaní*³ Russell odpovedal na Fregeho rozlišovanie medzi zmyslom a denotátom (*Sinn* a *Bedeutung*) a kritizoval túto dištinkciu. Podľa iných autorov, týmto článkom útočil na svoju vlastnú teóriu označujúcich výrazov, ktorú predložil v *The Principles of Mathematics*⁴. Čo si o tom myslíte?

NEALE, S.: Kritizoval obe, a okrem nich Russell uvádza tiež aj Meinonga. Russell určite útočil na Fregeho rozlíšenie medzi zmyslom a denotátom, ktoré podľa neho vedie k regresu a paradoxu, a teda neposkytuje žiadne riešenie problémov, ktoré Frege i Russell postulovali pre teórie referencie. Presná podoba útoku na Fregeho je, ako vieme, nejasná. Naopak, Russellove tvrdenia proti Meinongovi (a svojej skoršej práci), sú celkom jasné (dokonca aj keď jeho interpretácia Meinonga je podľa niektorých autorov zlá). Logika by nemala pripúšťať jednorozča o nič viac než zoológia. Postulovaním neštandardných entít nepomôžeme riešeniu filozofických problémov: v skutočnosti ešte viac zakalíme už i tak mútne vody.

Prit'azlivou črtou Russellovej teórie deskripcii je vysvetlenie možnosti, že pri použití vety s gramatickým subjektom (alebo objektom), ktorý sa na nič nevzťahuje, povieme niečo zmysluplné, niečo pravdivé alebo nepravdivé. Uvažujme o vete "najväčšie prvočíslo [the largest prime number] leží medzi jednou a dvoma miliardami". Podľa Fregeho vysvetlenia výraz "najväčšie prvočíslo" nemá denotát, a teda veta ako celok je bez pravdivostnej hodnoty. Tento záver ostro protirečí intuícii, že veta je nepravdivá. Jedným z prístupov k výrazom bez denotátu by bolo postulovať oblasť neexistujúcich entít, ktoré by slúžili ako ich denotáty. Tento prístup akceptoval v niektorých prácach Russell, a tiež Meinong. Od roku 1905 Russell však pociťoval, že tento postoj je v rozpore s "mohutným zmyslom pre realitu" a teória deskripcii sa čiastočne stala pokusom prečistiť jeho ontológiu. Ak podľa Russella predpokladáme o singulárnom mennom výraze R, že nereferuje a napriek tomu o vete, ktorá ho obsahuje môžeme naďalej predpokladať, že vyjadruje určitú propozíciu, potom R nemôže byť pravým referujúcim výrazom. Kedykoľvek sme konfrontovaní s týmto stavom vecí, jeho teória deskripcii na spomínanú vetu uplatní kvantifikačnú analýzu, čiže takú analýzu, podľa ktorej tu neexistuje nijaký "logický subjekt".

Informačne môžeme hlavnú tézu Russellovej teórie sformulovať takto: Ak "the F" je určitá deskripcia a "() is G" je predikátový výraz, potom propozícia vyjadrená výrokom "the F is G" je ekvivalentná propozícii vyjadrenej výrokom "existuje jedno a iba jedno F a všetko, čo je F, je G". A tu je obsiahnutá implikácia existencie. Takže výrok "najväčšie prvočíslo leží medzi jednou a dvoma miliardami" je podľa Russellovho vysvetlenia nepravdivý. Povedal by som, že toto je pozitívny výsledok, aký by Frege, Meinong a im podobní nemohli dosiahnuť.

SZOMOLÁNYI, J.: Russellovo odmietnutie Fregeho teórie zmyslu by sme mohli objasniť tým, že sa odvoláme na jeho realistické ctenie: Fregeho teória zmyslu bola idealistická, a teda pre neho neprijateľná. Na druhej strane sa však niekedy tvrdí, že Russell nepochopil Fregeho dištinkciu. Mohli by ste objasniť svoj názor?

NEALE, S.: V tejto otázke nie som Fregeho žiak (alebo Russellov), ale nechápem, čo je na Fregeho teórii zmyslu skutočne idealistické. Russell riadne vypracoval niektoré myšlienky idealizmu, ale nemyslím si, že Fregeho teóriu odmietol z týchto dôvodov. Pochopil ju? Neviem. Základné idey určite pochopil dostatočne (okrem toho, čo sa niekedy tvrdí o diskusii okolo Grayovej elégie⁵). Ale Fregeho teória zmyslu bola natoľko úbohá a neúplne sformulovaná, že pripúšťala množstvo rozdielnych interpretácií, ako na to poukazuje história jeho učenia. Pripomeňme si len rozdiely medzi interpretáciami teórie zmyslu, ktoré predložili Russell, Church, Carnap, Dummett, Marshall, Kripke, Evans, Perry a Kaplan!

SZOMOLÁNYI, J.: Ako hlboko súvisí Russellova teória deskripcii s jeho logickým atomizmom? A ktoré súvislosti musíme brať najväčšie spolu s Russellovým princípom a princípom bezprostrednej oboznámenosti?

NEALE, S.: Bezpochyby je pravda, že teória deskripcii sa kríži s mnohými inými črtami Russellovej filozofie medzi rokmi 1905 a 1919. Správne ste zdôraznili pre RUSSELLA dôležitý súvis medzi touto teóriou a na jednej strane princípom bezprostrednej oboznámenosti a na druhej strane tým, čo Evans nazval "Russellov princíp". Ale táto teória samotná je konzistentná s mnohými inými epistemológiami. Rozhodne sa však nemusíme stať prívržencami teórie zmyslových dát, aby sme sa presvedčili o tom, že teória deskripcii je viac-menej správna.

Keď zoberieme do úvahy štruktúrne aspekty atomizmu, jasne vidíme dôležitú súvislosť medzi teóriou deskripcii a Russellovým vysvetlením faktov a propozícií. Veta formy "the F is G" vyjadruje všeobecnú propozíciu v mnohom takým istým spôsobom ako vety formy "každé F je G" ["every F is G"] a "niektoré F sú G" ["some F is G"]. Podobne je to s faktmi. Fakt, že toto F je G [the F is G], je všeobecný. Gödel zaujímavo tvrdí, že Russellova teória faktov vyžaduje teóriu deskripcii, pretože inak sa Russellove fakty zrúti do jedného Veľkého Faktu. V súčasnosti Davidson sformuloval podobný argument, ktorým chcel ukázať, že neexistujú žiadne fakty. S týmto všetkým som sa usiloval vyrovnáť v nedávnom článku v *Mind*⁶. Keď to vyjasníme a rozšírime, Gödelov argument skutočne vyniesol na svetlo niektoré zaujímavé myšlienky o vzťahu medzi teóriami deskripcii a teóriami faktov. Gödel nemusí mať celkom pravdu v tom, že teória faktov vyžaduje Russellovu teóriu deskripcii, ale z toho vyplýva pravdivé poučenie: ani jedna teória faktov nestojí za nič, pokiaľ sa nepodáva v spojitosti s nezávisle motivovanou teóriou deskripcii, ktorá by mala niektoré črty spoločné s Russellovou.

SZOMOLÁNYI, J.: Vo Vašej knihe *Descriptions* odmietate Quineov argument proti kvantifikácii v modálnych neextenzionálnych kontextoch a zároveň prijímate typické Russellove rozlišovanie medzi *de re* a *de dicto*. Nie je tu nejaká nejasnosť alebo protirečenie vzhľadom na Russellov postoj k extenzionálnym reprezentáciám aletických modalít?

NEALE, S.: V tom, čo Smullyan a ja tvrdíme o deskripciách v modálnych kontextoch a Quineovom veľmi zlom argumente proti kvantifikovaným modálnym výpovediam, určite nie je nič protirečivé. Russell sa nevenoval modálnym výrokom, to však nevylučuje, že by teóriu deskripcií nemohol použiť na odhalenie dvojznačnosti dosahu, ktoré zahrňujú deskripcie v nemoďálnych kontextoch. Navyše, také dvojznačnosti vidíme v kontextoch propozičných postojov a dokonca aj v extenzionálnych kontextoch⁷. Ani v Russellovom ani v mojom názore nie je nejasnosť alebo protirečenie.

SZOMOLÁNYI, J.: Keby ste mali odpovedať na otázku o účinnej a plodnej aplikácii Russellovej teórie deskripcií, čo by ste povedali o jej ďalšom využití v sémantike prirodzeného jazyka?

NEALE, S.: Prednosti Russellovej teórie umožnili vyskúšať mnoho možných aplikácií na menné výrazy odlišné od výrazu formy "the F", napríklad nominalizácie ("Sokratova smrť"), individuové vlastné mená ("Sokrates"), ukazovacie zámená a výrazy ("tamo", "táto váza"), indexové zámená ("ja", "ty"), anaforické zámená (zámeno "ju" vyskytujúce sa napr. vo vete "John daroval Mary vázu; kúpil ju v Sotheby").

*Stephen Neale,
University of California,
Department of Philosophy,
Moses Hall,
Berkeley, California 94720*

*Ján Szomolányi,
Filozofická fakulta UK,
Katedra logiky a metodológie vied,
Šafárikovo nám. 6, 811 02 Bratislava*

POZNÁMKY:

¹ NEALE, S.: **Descriptions**. A Bradford Book, The MIT Press, Cambridge, London, 1990 (pozn. prekl.)

² Anglický určitý člen "the" sa nedá do slovenčiny bezproblémovo preložiť. Istým riešením by bolo nahrádzať ho zvratom "tento" a pod., no nie všetky kontexty tohto dialógu to dovoľujú, keďže niekde treba rozlišovať medzi určitým členom a ukazovacím zámenom (porovnaj napr. príklady v Nealových odpovediach na prvú a poslednú otázku). Preto Nealove príklady, kde je obsiahnutý určitý člen, neprekladám, resp. v prípadoch, keď bude preklad možný, v hranatej zátvorke uvádzam originálny výraz. (pozn. prekl.)

³ V origináli: *On Denoting*. Prvé vydanie v **Mind** 14 (1905), 479-493. Slovenský preklad: *O označovaní*, **Organon F** 2 (1995), č. 2, 137-151 (pozn. prekl.)

⁴ Prvé vydanie roku 1903. (pozn. prekl.)

⁵ Pozri *O označovaní*, 143-144 (pozn. prekl.)

⁶ NEALE, S.: *The Philosophical Significance of Gödel's Slingshot*. In: **Mind**, vol. 104, č. 416, 1995, 761-825 (pozn. prekl.)

⁷ Pozri *O označovaní*, 147-148 (pozn. prekl.)

Z anglického originálu preložil *Marián Zouhar*